

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2007

Nordens förenta stater: Debatten under andra världskriget om en nordisk union

Tora Byström

Forskningsfronten flyttas fram: nordiska perspektiv
Red. Hans Albin Larsson
Bromma: HLF Förlag, 2005
(Aktuellt om historia; 2005:2)
s. 145-166

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Nordens förenta stater

DEBATTEN UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET
OM EN NORDISK UNION

TORA BYSTRÖM

I maj 1942 kunde man på ledarplats i tidningen *Nordens Frihet* läsa följande:

Vill man verkligen hålla ihop Norden och förhindra en mera varaktig uppdelning på intressezoner, kommer det sannolikt icke att finnas någon annan möjlighet än att Sverige, som riktigt nog är den på en gång starkaste och för angrepp minst utsatta av de nordiska staterna, erbjuder sina grannar en nordisk union med fullständig och ömsesidig solidaritetsförpliktelse.

Detta skrevs mitt under andra världskriget. Sverige hade visserligen fortfarande fred, men både Norge och Danmark var ockuperade av Nazityskland, som särskilt i Norge bedrev en omfattande nazifiering. Finland befann sig samtidigt i krig mot Sovjetunionen - det så kallade fortsättningskriget - och detta i vapenbrödraskap med just Nazityskland. Dessutom hade Storbritannien, som var Norges och Sovjetunionens allierade, förklarat Finland krig.¹ Sällan hade Norden varit så splittrat, och citatets farhågor om en uppdelning på intressezoner var knappast överdrivna. Att i det läget tala om en nordisk union kan därför tyckas både paradoxalt och väl optimistiskt.

Denna artikel ska undersöka debatten om ett politiskt enat Norden - ibland kallat Nordens förenta stater - som förekom under andra världskriget, framför allt åren 1942-1944. *Nordens förenta stater* var också titeln på den debattbok som utkom våren 1942, och som till stora delar initierade debatten. Mitt pågående avhandlingsarbete fo-

¹ Island, det femte nordiska landet, var besatt av amerikanska trupper. Island kommer dock inte att beröras i denna framställning, eftersom det i princip inte nämns i mitt källmaterial.

kuserar på Samfundet Nordens Frihet, vilket även i detta sammanhang får bilda utgångspunkten. Dessutom ska jag behandla de svenska debattböcker som skrevs om den nordiska frågan, och även göra vissa jämförelser med debatten i övriga Norden, främst Danmark. Åsiktsbildning kan med fördel betraktas på tre olika nivåer, vilket historikern Alf Johansson påpekar i sin avhandling *Finlands sak* från 1973. Han kallar de tre nivåerna "det beslutande opinionsskiktet", "den artikulerade opinionen" och "folkopinionen". Det är den mellersta nivån, den artikulerade opinionen, som här ska komma i blickpunkten.² Nivån, eller gruppen skribenter som det handlar om, skulle också kunna kallas "opinionsbildande". Det var åtminstone dessa skribenters ambition att utifrån en idé försöka påverka både den allmänna opinionen och beslutsfattarna. Som idéhistoriker är jag intresserad av hur deras vision såg ut, den vision som de genom böcker och artiklar ville förmedla. Vilka var argumenten för en nordisk union? Vilka problem och hinder för ett nordiskt politiskt enande kunde skribenterna se? Och för att återanknyta till inledningscitatet: Vilka stod bakom tidningen *Nordens Frihet*, den tidning som ansåg att Sverige borde erbjuda sina grannar "en nordisk union med fullständig och ömsesidig solidaritetsförpliktelse"?

Nordens Frihet

Tidningen *Nordens Frihet* gavs ut av ett samfund med samma namn, Samfundet Nordens Frihet. Det bildades bara några dagar efter finska vinterkrigets utbrott den 30 november 1939. Syftet med samfundet var, enligt stadgarna, att "aktivt arbeta för effektiv hjälp till Finland i dess frihetskamp mot Ryssland". Detta försökte man uppnå dels genom att engagera sig för den svenska frivilligkåren, dels genom att försöka påverka den svenska statsledningen att ta ett beslut om svenskt deltagande i kriget på Finlands sida. Nordens Frihet tillhörde alltså de så kallade aktivisterna, vilka förordade en militär intervention. En svensk frivilligkår, bestående av cirka 8 000 man, upprättades och organiserades av Finlandskommittén. Svenska reguljära trupper

² Det har tidigare skrivits om hur beslutsfattarna i de olika nordiska länderna ansåg att Norden efter kriget skulle kunna gestalta sig, och om hur säkerhetsproblemen borde lösas. Därför ska den beslutande nivån inte behandlas här. Inte heller ska folkopinionen undersökas, av den anledningen att den är mycket svår att bestämma.

gick dock aldrig in i kriget, men genom att inte förklara sig neutralt utan bara icke-krigförande, kunde Sverige ge en omfattande materiell hjälp till Finland.

Moskvafreden den 13 mars 1940 innebar hårda villkor för Finland, bland annat avträdde staden Viborg och stora delar av Karelen. Nordens Frihet upplevde detta som en katastrof. Finland hade, ansåg man, ensamt försvarat Nordens och hela Västerlandets östgräns "mot det kommunistiska, asiatiska barbariet". Den nya gränsen var mycket svårare att försvara, och Nordens Frihet tvivlade inte på att Sovjetunionen planerade ett nytt angrepp. Därför borde den tidsfrist som Moskvafreden trots allt gav användas till upprustning och till bildandet av ett försvarsförbund mellan Finland, Sverige och Norge. Så löd också appellen i veckotidningen *Nordens Frihets* första nummer som utkom den 28 mars 1940. Inom bara några veckor inträffade nästa chockartade händelse, när tyskarna den 9 april ockuperade både Norge och Danmark. *Nordens Frihet* förordade nu ett försvarsförbund mellan bara Finland och Sverige, samtidigt som tidningen enträget uppmanade läsarna att vara beredda att försvara Sverige till varje pris, oavsett om anfallet skulle komma från söder eller öster. Under fortsättningen av andra världskriget kom tidningen och samfundet att engagera sig minst lika mycket för Norge och Danmark som för Finland, och stadgarna reviderades också i den riktningen.

Tidningen blev samfundets röst utåt, den som uttryckte samfundets ideologiska ställningstaganden. Samarbetet mellan redaktionen och samfundets styrelse tycks ha varit nära och gott, därför kan man säga att styrelsen stod bakom och stödde tidningens uttalanden. Styrelsen leddes fram till 1944 av riksantikvarien Sigurd Curman, därefter var historikern Nils Ahnlund ordförande, och efter honom Sven Rinman, redaktören för tidskriften *Ord och Bild*. Rinman blev också Nordens Frihets siste ordförande då samfundet avvecklades våren 1946.³

³ Sigurd Curman kvarstod som styrelsemedlem också efter att han av sagt sig ordförandeskapet. Även Nils Ahnlund, Yngve Larsson och Andreas Lindblom var medlemmar av styrelsen under hela den tid Nordens Frihet existerade. Följande personer var också långvariga styrelsemedlemmar: Knut Petersson, Ruben Wagnsson, Ragnar Granit, Gerhard Hafström och H. Throne-Holst.

Tidningen Nordens Frihets redaktör och ansvarige utgivare var Harald Wigforss.⁴ Våren 1944, när Wigforss blev Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings Stockholmsredaktör, övertogs redaktörskapet i Nordens Frihet av historikern Folke Lindberg. Wigforss kvarstod dock i redaktionskommittén. Övriga redaktionsmedlemmar var författarna Ragnar Holmström och Eyvind Johnson, de tidigare nämnda Folke Lindberg och Sven Rinman, Bo Enander som var redaktör för tidskriften Nu, och Ragnar Svanström, litterär chef på Norstedts förlag.⁵ Tidningens sista nummer utkom i december 1945.

Det var framför allt tre områden som engagerade *Nordens Frihet*. För det första var tidningen klart antinazistisk, med en uttalad övertygelse om att Hitler och Nazityskland aldrig skulle segra i det långa loppet. Lika stark var tidningens antikomunism, och denna antitotalitära inställning vilade på en klart västvänlig, i synnerhet probrittisk, hållning. För det andra betonades i tidningen de demokratiska värdena, vilket kom till uttryck inte minst i tryckfrihetsfrågan.⁶ För det tredje hade *Nordens Frihet* - som namnet anger - ett starkt nordiskt engagemang. Det yttrade sig bland annat i många täta kontakter direkt med medborgare i de nordiska grannländerna, vilka antingen befann sig i sina hemländer, eller i Sverige som flyktingar. Många av dem medverkade i tidningen med artiklar.

Det nordiska engagemanget visade sig också i frågan om ett nordiskt enande. Till att börja med talade *Nordens Frihet* endast om ett försvarsförbund, men från juli 1940 och framåt nämndes i tidningen olika former av nordisk politisk enhet. Hösten 1941 ställdes i en ledare frågan om inte någon form av regional nordisk sammanslutning var den enda möjligheten för de nordiska staterna att bevara sin frihet

⁴ Harald Wigforss hade under 30-talet medarbetat i *Nya Dagligt Allehanda* och *Östergötlands Dagblad*. Åren 1938-39 var han sekreterare i Allmänna valmansförbundet, och från 1944 blev han knuten till *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 1958-1971 som dess huvudredaktör.

⁵ Med undantag för Holmström som slutade 1943, var medlemmarna i redaktionen desamma under hela perioden. Dessutom deltog tre "inofficiella" redaktionsmedlemmar i arbetet, nämligen historikern Nils Ahnlund, bokförläggaren Kaj Bonnier och ryttmästaren Frank Martin.

⁶ *Nordens Frihet* protesterade - liksom många publicister, debattörer och även riksdagsmän — mot konfiskationer av tidningar och böcker, och mot den censurlag som riksdagen röstade fram genom en grundlagsändring 1940-1941.

och sin självständighet. I samma artikel påpekades dock att Sverige kunde få bereda sig på ett kyligt mottagande hos sina grannar vid ett eventuellt förslag om samgående. Skribenten ansåg det fullt naturligt om övriga Norden inte gärna ville lyssna på den som bara stått bredvid, den som gått "udenom". Trots det hävdade alltså *Nordens Frihet* våren 1942 att Sverige borde erbjuda sina grannar en union. Argumenten för denna union ska jag återkomma till. Här ska först frågan ställas: Var Nordens Frihet ensam om sin åsikt, eller delades den av flera?

Debatten

Nordens Frihets uttalanden om en nordisk union var inte unika, de var del av en debatt som pågick främst under 1942-43, men som fortfarande alstrade debattböcker 1944. Det mest uppmärksammade inlägget i den debatten var boken *Nordens förenta stater*, som utkom våren 1942. Den var skriven av författartrion Karl Petander, Willy Kleen och Anders Örne. Willy Kleen var militär, överste, men hade också arbetat på tidningen *Nya Dagligt Allehanda*, och var vid den här tiden anställd på Åhlén & Åkerlunds förlag. Karl Petander var rektor på Jakobsbergs folkhögskola, en skola för Kooperation och samhällskunskap som han tillsammans med sin hustru hade grundat. Anders Örne var aktiv inom konsumentkooperationen, dessutom socialdemokratisk politiker och generaldirektör för poststyrelsen. Både Petander och Örne var medlemmar i Nordens Frihet. Petander deltog flitigt i samfundets sammanträden, men Örne var i princip aldrig närvarande.⁷ Däremot var han styrelseledamot i Föreningen Norden, och blev 1943 dess vice ordförande.

Boken *Nordens förenta stater* presenterades av författarna som ett diskussionsunderlag till frågan om Nordens politiska enande. Deras huvudtes var att de totalitära stormakternas aggressiva expansion hotade småstaternas existens. Dessa stormakters strävan efter världsherravälde drevs, enligt författarna, av en "trång, ensidig och affektbetonad nationalism, [...] en nationalism, som visserligen icke saknar betydelsefulla ideella inslag men som dock på avgörande punkter präglas av dunkla, primitiva instinkter av maktpolitisk, grupp- och klassegoistisk eller rasmässig art".

⁷ Vid förfrågan om inval till Nordens Frihet 1941 svarade Örne: "Ja, men brist på tid".

För att försvara den nordiska friheten, rättstraditionen och den demokratiska samhällsordningen ansåg Petander, Kleen och Örne att det var nödvändigt att sluta sig samman i en nordisk, politisk enhet. Det militära försvaret var det primära, men författarna hävdade att ett försvarsförbund inte var tillräckligt, det skulle inte fungera utan en gemensam utrikespolitik. Inte heller ett statsförbund sågs som tillräckligt bindande för att fungera i ett krisläge. Därför förordade de en nordisk förbundsstat med gemensam högsta statsledning, utrikespolitik och försvarsväsen. Även folkrepresentationen och högsta domstolen skulle vara gemensam. Författarna tänkte sig ett förbundsparlament med två kammare, där andra kammaren skulle väljas direkt av medborgarna, och första kammaren av delstaternas parlament. Förbundsregeringen skulle bildas enligt parlamentariska principer, och statschefen väljas bland de nordiska statscheferna för en period av tre eller fyra år.

Willy Kleen beskriver i boken hur det gemensamma försvaret borde utformas. Med modern teknik och moderna kommunikationer hade det nu blivit möjligt, enligt överste Kleen, att skapa ett gemensamt försvar för hela Norden. Men det krävde en gemensam försvarsstab, gemensam överbefälhavare och helst enhetlig teknisk utrustning och krigsindustri. Han beräknar storleken på det gemensamma flygvapnet, på fälthären och sjöstridskrafterna. Han pekar ut var befästningar bör anläggas, och hävdar att en koncentration av styrkorna vid strategiska platser skulle ge ett övertag över vilken angripare som helst under ganska lång tid. Han summerar: "Vem skulle under sådana förhållanden kunna militärt betvinga ett enat Norden? Ingen!"

I bokens sista del tar Anders Örne upp Nordens ekonomiska förhållanden. Ett enat Norden skulle bli en ekonomisk stormakt inom världshandeln, medan länderna var för sig däremot var ganska obetydliga. Vissa områden skulle troligtvis bli svårare än andra att samordna ekonomiskt. Främst gällde detta jordbruksproduktionen, som genom statsmakternas ingripanden i några av de nordiska länderna hade knutits till en konstgjord prisnivå. En anpassning till den internationella prisnivån skulle emellertid under alla omständigheter bli nödvändig i längden, enligt Örne. Han förutser också att behandlingen av alkoholhaltiga drycker skulle kunna vålla bekymmer. "Det är exempelvis icke troligt, att Sverige vill släppa förbudet mot starköl och icke heller att Danmark vill införa ett motsvarande förbud." Lösningen skulle kunna vara

någon form av vetorätt för delstaterna. Örne avslutar med att poängtera att de berörda problemen hade flera tänkbara lösningar, och att det gällde att välja de enklaste och mest praktiska.

Under åren 1942-1944 kom det i Sverige ut ett tjugotal böcker och småskrifter som behandlade frågan om ett politiskt enat Norden. Böckerna hänvisar till varandra, det är inte ovanligt med en inledande genomgång av de tidigare inläggen i debatten. De flesta pekar också på boken *Nordens förenta stater* som den som initierade debatten. Att det var en debatterad fråga under dessa år framgår även av en studiehandbok som ABF gav ut 1943. Den har titeln *Freden och framtiden: Våra problem efter kriget*, och ett av kapitlen heter "Nordens enhet. Norden och världen". Studiefrågorna i slutet av kapitlet tar upp hur ett utvidgat samarbete i Norden efter kriget skulle kunna se ut. Skulle det ha formen av ett försvarsförbund, ett statsförbund eller en förbundsstat? Om det blev en förbundsstat, hur skulle då förbundsriksdagen väljas? Etcetera. Frågorna följer ganska nära boken *Nordens förenta stater*.

Ett annat exempel på frågans aktualitet var en gallupundersökning i april 1942. En av frågorna löd: "Anser Ni att Sverige skall ta initiativ till ett organiserat, närmare samarbete mellan fria nordiska länder efter krigets slut?" Nästan 50 procent svarade ja. I oktober 1943 ställde Gallupinstitutet frågan: "Tycker Ni att det vore önskvärt med ett förbund mellan alla de fyra nordiska staterna efter kriget med gemensamt nordiskt försvar och gemensam utrikespolitik?"⁸ Då svarade cirka en tredjedel ja, och ytterligare en tredjedel var positiva om "förbundet kunde genomföras inom ramen av en internationell organisation till skydd för freden". Gallupundersökningarna ger en viss inblick i "folkopinionens" inställning, även om man inte bör dra för stora slutsatser av svaren. Det är dock intressant att frågorna ställdes. Det visar att ett nordiskt förbund av något slag var en "fråga" som var närvarande i det offentliga rummet.

Även om en nordisk förbundsstat debatterades livligast åren 1942-1944, och även om alla debattörerna hade läst och hänvisade till boken *Nordens förenta stater* från 1942, så fanns tankegångarna tidigare, både i ett kortare och ett längre perspektiv. Alva och Gunnar Myrdal

⁸ Att Gallupinstitutet bara räknade fyra nordiska stater är ett av många exempel på att Island ofta glömdes bort.

skrev till exempel 1941 i sin bok *Kontakt med Amerika*: "Det sista årets erfarenheter har, synes det oss, klart visat den försvarspolitiska nödvändigheten av Nordens enande till ett unionsrike." År 1941 kom också professorn i statsrätt Halvar G. F. Sundbergs bok *Den nordiska frågan*. Han förordade - precis som Petander, Kleen och Örne - en nordisk förbundsstat, men hans inlägg gick mera spårlöst förbi, det är få som hänvisar till honom.⁹ Tanken på ett enat Norden har naturligtvis också existerat längre tillbaka i historien under utrikespolitiskt och militärt kritiska lägen, inte minst vid 1800-talets dansk-tyska konflikter. Det var också populärt i debattböckerna att inledningsvis göra en historisk exposé över skandinaviska eller nordiska enhetssträvanden, med början i Kalmarunionen.

Hotet mot småstaterna

Vilka argument för en nordisk union kan man finna i debattböckerna och i tidningen *Nordens Frihet*? Även om dessa debattinlägg i stort sett var positiva till ett politiskt enande av Norden, behöver det inte säga något om den allmänna opinionens inställning. Troligen låg det i sakens natur att de som ville förändra, de som ville skapa något nytt - en nordisk förbundsstat - också var de som kände behovet av att försöka påverka. De som var skeptiska eller nöjda med status quo behövde egentligen inte göra någonting.

De författare som var positivt inställda till en nordisk union eller förbundsstat, använde alla likartade argument, och det allt överskuggande var det försvarspolitiska. Utgångspunkten var att Norden ligger precis i skärningspunkten mellan stormakterna Sovjetunionen och Tyskland, och riskerar därför att splittras i olika intressezoner. Det gällde dock inte bara det aktuella hotet under kriget, utan det fanns även ett hot mot småstaternas existens i det framtida Europa, nästan oavsett vem som skulle segra. Tidningen *Nordens Frihet* uppmärksammade den nazistiske ideologen Alfred Rosenbergs uttalande om att Europa hade varit splittrat i alltför små enheter. Rosenberg hade lovat att i det nya Europa, organiserat under tysk ledning, skulle de små staterna försvinna som självständiga statsbildningar.

⁹ Rolf Edberg förklarade det 1944, i sin bok *I morgon Norden*, med "de främmande tendenser, som här och var trängde fram på sidorna med hugg mot parlamentarismen och partierna och rop på nya män".

Det var dock inte bara från tysk sida som småstaternas existens ifrågasattes. Även den engelska tidningen *Times* hade uttalat att det aldrig skulle bli frågan om att fullständigt återställa den gamla ordningen. Europa hade inte längre råd med många små ekonomiska enheter. Enligt debattörerna skulle även nya framtida stormaktskombinationer kunna hota de nordiska staterna, och mot sådana hot förmodade ett ensamt litet land inte mycket, medan däremot ett enat Norden skulle ha mycket större chans att försvara sin frihet. Det skulle kunna avskräcka eventuella angripare och på det sättet fungera som en stabiliserande och fredsbefrämjande faktor.

Nära förbundet med hotet mot småstaterna var tron på att utvecklingen gick mot större, övernationella enheter, mot regionalism. Historikern Tom Söderberg skrev 1943 i sin bok *Nordiska utsikter*: "Regionala bildningar dryftas i dessa tider för bland annat Mellan-Östeuropas, Balkans och Mellersta Österns del. Det säger sig nästan självt, att sådana regionala bildningar, riktigt anpassade för uppgiften att ingå i en större, gemensam ram, är ett väsentligt bidrag till god mellanfolklig sammanlevnad." Och vilken region skulle vara mer lämpad att bilda en sådan sammanslutning än Norden? Churchill hade också i ett radiotal 1943 uttryckt tanken att Europa i framtiden skulle bestå av stormakter, sida vid sida med mindre stater sammanslutna i grupper eller federationer. Detta kunde av unionsförespråkarna tas till intäkt för att de var på rätt väg.

En återkommande uppfattning bland skribenterna var att om de nordiska länderna hade haft ett gemensamt försvar, så hade kanske krigsårens olyckor kunnat undvikas. Ett exempel är överståthållaren Torsten Nothin, tillika Föreningen Nordens ordförande, som 1943 i boken *Två föredrag om väpnad neutralitet* uttalade: "Om de nordiska folken med någorlunda gott försvar stått fast enade i beslutsamhet att gemensamt värna sina gränser, så hade varken det ena eller andra av de krigsfall, som nu drabbat Norden, överhuvudtaget kommit att inträffa." Även tidningen *Nordens Frihet* var av den meningen att en nordisk försvarssamverkan i tid sannolikt hade avvärjt de olika stormaktsaggressionerna. Här ligger en psykologisk orsak till debattens uppkomst överhuvud taget. De katastrofer som hade inträffat - det sovjetiska anfallet mot Finland, därefter ockupationen av Norge och Danmark, samt Finlands fortsatta kamp för sin existens - fick inte upprepas i framtiden, och det motmedel debattörerna kunde se var ett gemensamt försvar.

Detta gemensamma försvar måste i förlängningen också betyda gemensam utrikespolitik, statsledning, ekonomisk politik med mera, alltså en förbundsstat. Den slutsatsen drog nästan alla som uttalade sig positivt om ett gemensamt försvar. De olika författarna var också överens om att de nordiska staterna skulle behålla sin egenart inom förbundet, vilket bara skulle reglera det som var nödvändigt för det gemensamma. De betonade också att de nordiska länderna måste stå helt jämlika inom förbundsstaten, där fanns inte någon plats för hegemonsträvanden, och alltså inte heller för några "storsvenska" ambitioner. Författarna Petander, Kleen och Örne hade i sin bok lanserat Drottningholm som en mycket lämplig plats för en nordisk huvudstad. Det förslaget uppskattades inte av någon, snarare tycks det som om det förtog en del av bokens seriösa prägelse.

I debatten förekom ofta hänvisningar till en gemensam nordisk kultur och till en stark samhörighetskänsla mellan de nordiska folken. Även historien lyftes fram som en sammanhållande faktor, fastän det under långa perioder hade rört sig om rivalitet och fiendskap. Denna kulturella samhörighet sågs dock inte som en tillräcklig drivkraft för unionsplanerna. Det är tydligt att det under andra världskriget - liksom vid tidigare tillfällen då nordiska enhetssträvanden blossat upp - främst var det yttre militära hotet som aktualiserade tanken på ett nordiskt enande. Svante Bergström skrev 1943 i *Svensk Tidskrift*: "Om inte ett starkt utrikespolitiskt hot förefinnes, eller kan väntas, blir en nordisk union knappast aktuell."

De som propagerade för en nordisk regional sammanslutning ansåg att en sådan inte stod i motsättning till en kommande internationell rättsordning. Tvärtom sades en nordisk förbundsstat ligga helt i linje med ett eventuellt nytt Nationernas Förbund, ja, den skulle lägga grunden för Nordens internationella samarbete. Jag tror det är viktigt att se denna koppling mellan viljan till en nordisk förbundsstat och strävan efter ett framtida samarbete inom Europa, eller till och med på global nivå. För de flesta var det i grunden en fredsfråga. Men det fanns en viss skepticism gentemot när och hur ett nytt internationellt rättsorgan skulle kunna fungera, eftersom erfarenheterna från det gamla Nationernas Förbund inte var de bästa. Det nya organet fick inte heller bli ett forum för stormaktspolitik, och från den synpunkten skulle också en enad nordisk röst väga tyngre inom ett universellt förbund, än fem isolerade småstaters.

Till sist ska här påpekas att de debatterande författarna var väl medvetna om att förutsättningar för bildandet av en nordisk förbundsstat inte existerade när tre stater var ockuperade och en fjärde, Finland, befann sig i krig på samma sida som Norges och Danmarks förtryckare. Först måste alla nordiska stater återfå sin frihet och sitt oberoende innan ens någon debatt på lika villkor kunde föras. Men - och det är viktigt - det gällde att vara beredd, eftersom ett tillfälle plötsligt kunde yppa sig i den labila situationen vid krigsslutet, "då allt ligger i stöpsleven". Ordet stöpsleven var dessa år en flitigt nyttjad metafor. Före utrikesministern Rickard Sandler skrev 1943 om de "plastiska skeden" som historien ibland bjöd på:

Tiden närmast före och efter storkrigets utslocknande är ett dylikt plastiskt skede, då så mycket ligger i stöpsleven. Då kan något nytt formas av en kraftfull statsvilja och det mycket hastigare än man i normala tider kan föreställa sig som görligt. [...] Därför menar jag det är en riktig instinkt som nu, då vi närma oss det gynnsamma stöpslevskedet, ställt den nordiska förbundsstaten på dagordningen.

Han hävdade också att det inte lönade sig att vänta på tillåtelse från alla stormakter. I stället borde man vid rätt ögonblick, genom en gemensam deklaration ställa omvärlden inför fullbordat faktum och på det viset skapa respekt, ett slags nordisk Monroedoktrin. Förslaget om att ställa omvärlden inför fullbordat faktum måste anses radikalt. Här kan det vara intressant att ett ögonblick reflektera över skillnaden mellan åsiktsbildningens olika nivåer. Som före detta utrikesminister kunde Sandler uttala sig på detta sätt, men det hade knappast varit möjligt så länge han var utrikesminister och befann sig i "det beslutande opinionsskiktet". Då hade uttalandet fått konsekvenser.

Det frie Nord

Det var inte bara i Sverige som frågan om en nordisk förbundsstat diskuterades. Förvånande nog verkar debatten ha varit livlig även i Danmark, som ju ändå var ockuperat. Förklaringen måste ha varit det - i jämförelse med till exempel Norge - mildare tyska ockupationsstyret i Danmark. Där satt en med tyskarna samarbetande dansk regering kvar till augusti 1943, då undantagstillstånd infördes. Enligt tidigare relaterade ABF:s studiehandbok hade debatten egentligen först tagit fart i Danmark, och Rolf Edberg karaktäriserade Danmark som "det land som avancerat längst i sitt nordiska tänkande".

Även i Danmark lästes boken *Nordens förenta stater*. Ja, den var så välkänd att de danska författarna till boken *Ja til Norden* - Peter de Hemmer Gudme och Erling Nielsen - inte ansåg sig behöva referera innehållet. Enligt deras uppgift hade *Nordens förenta stater* tryckts i 80 000 exemplar i Danmark. Deras egen bok var mycket positiv till en nordisk förbundsstat. De hävdade också att det denna gång fanns en avgörande skillnad mot tidigare försök att ena Norden. Förut hade det antingen varit frågan om en stats - Danmarks eller Sveriges - strävan efter hegemoni i Norden, eller så hade enhetsrörelsen begränsat sig till ett visst skikt i samhället, under skandinavismens glansdagar till akademikerna. Den här gången gjordes försöket att ena Norden på demokratisk basis, och byggde, enligt författarna, på en "folkstämning".

I Danmark fanns en förening - Det frie Nord - som i flera avseenden kan ses som en motsvarighet till det svenska samfundet Nordens Frihet. Både Nordens Frihet och Det frie Nord hade bildats 1939, och båda startade en egen tidning. De hade ungefär samma verksamhetsperiod, Nordens Frihet upphörde våren 1946, och Det frie Nord sammanslogs hösten 1945 med föreningen Norden. Vid starten var bägge föreningarna starkt engagerade för de frivilliga i finska vinterkriget, och intresset för försvaret och för den nordiska frågan var också gemensamt. Partipolitiskt låg de ganska nära varandra. Inom Nordens Frihet fanns främst liberala och konservativa, samt en del socialdemokrater. Även Det frie Nord hade en borgerlig tyngdpunkt, och dess ledning dominerades av konservativa. De två föreningarna hade en viss kontakt. Det frie Nords ordförande generallöjtnant Erik With skrev 1954 i en historik att han var i Stockholm 1941 "for at forhandle med den svenske Förening *Nordens Frihet*, der under Ledelse af Riksantiquarie, *Dr. Sigurd Curman* fulgte samme nordiske Linie som Det frie Nord". Den stora skillnaden mellan föreningarna var medlemsanslutningen. När Nordens Frihet räknade sina medlemmar i några hundra, var det i Det frie Nords fall frågan om många tusen medlemmar.¹⁰ Det frie Nord eftersträvade en folkrörelse, under det att Nordens Frihet genom sitt invalsförfarande fick en mer elitistisk prägel.

¹⁰ Nordens Frihet bestod som mest av cirka 250 medlemmar, invalda efter rekommendation. Enligt Lars Hovbakke Sørensen i artikeln "Norden som idé og praksis", hade Det frie Nord cirka 18 000 medlemmar 1945. Ett brev 1943 från Det frie Nord till Nordens Frihet anger siffran 24 000, och V. O. Harrel, som själv hade varit engagerad i Det frie Nord, uppskattade medlemsantalet i efterhand till cirka 50 000 medlemmar.

Hur ställde sig då Det frie Nord till frågan om en nordisk förbundsstat?

Föreningens syfte var att främja försvarsvilja och solidaritetskänsla, och att arbeta för starkast möjliga samverkan mellan Nordens folk och länder.

Vid ett landsråd i maj 1942 antogs en resolution, som innehöll bland annat följande:

Ud fra den Opfattelse, at vort Lands Fremtid skal bygges op paa et frit Danmark i et samlet frit Norden, gaar Foreningen "Det frie Nord" ind for det stærkest mulige samarbejde i Norden paa alle Omraader. Föreningens Stræben sigter mod en nordisk Folke- og Forsvarsunion - Nordens forenede Stater - der ud i Fremtiden afgørende vil forøge Muligheden for at holde Nordens Lande udenfor Krig.

Resolutionen fortsatte med att förorda gemensam nordisk utrikespolitik, gemensamt försvar, och en gemensam utveckling inom politiska, ekonomiska och sociala områden. Föreningen gav också ut ett detaljerat förslag till nordisk förbunds författning, som var tänkt som diskussionsunderlag i föreningens studiecirklar. I Det frie Nords egen skriftserie, *Raster fra Norden*, trycktes hela eller delar av många av de svenska debattböckerna. Dessutom utgavs tal av både svenska och finska politiker, utöver de egna danska bidragen. Det frie Nord stod till en början i en motsatsställning till den danska föreningen Norden, vilken inriktade sig på kulturellt nordiskt samarbete och samarbete på icke-statlig nivå. Så småningom, i takt med att spänningen gentemot den tyska ockupationsmakten ökade, gick även föreningen Norden in för ett politiskt nordiskt samarbete. I en resolution i maj 1943 deklarerade den danska föreningen Norden att den strävade efter ett närmare nordiskt samarbete inom utrikespolitik, ekonomi och försvar, och under den följande tiden uttrycktes vid flera tillfällen anslutningen till idén om ett Nordens förenta stater.¹¹ Detta var också grunden till att Det frie Nord och föreningen Norden gick samman i en förening hösten 1945. Den danska föreningen Norden skilde sig genom detta sitt politiska program mot de övriga föreningarna Norden, vilka var mera inriktade på kulturellt nordiskt samarbete. Deras opolitiska framtoning hindrade dock inte att enskilda personer, till exempel den svenska föreningen Nordens ordförande Torsten Nothin, offentligt uttalade sin anslutning till tanken på ett enat Norden

¹¹ Kersti Blidberg visar i artikeln "Har neutralitetspolitiken spelat ut sin roll?", hur även den danska arbetarrörelsen, och framför allt den socialdemokratiske ledaren Hans Hedtoft, under kriget närde visioner om hur en framtida nordisk enhet skulle byggas upp.

Övriga Norden

I Finland pågick mellan 1941 och 1944 fortsättningskriget, vilket bland annat innebar censur. Några finska författare gav dock ut böcker i Sverige om den nordiska frågan. År 1942 kom boken *Vi vill inte kvävas* av Erkki Järvinen, en pseudonym för Laurin Zilliacus. Boken är upplagd som en frontsoldats dagbok med mellanliggande reflekterande avsnitt. Författaren anser att Finland inte hade något annat val än att gå in i fortsättningskriget mot Sovjetunionen, men han tar helt avstånd från den i vissa kretsar existerande tanken på att införliva Fjärrkarelen i ett Stor-Finland. Angående framtidsperspektiven skriver han:

Jag ser således ingen varaktig lösning av fredsproblemet med mindre än att en fast och till tänderna beväpnad övernationell organisation uppstår, där varje nation har bestämmanderätt och ansvar. Inom ramen av denna allmänna organisation måste grannländer med gemensamma intressen och samhällsförhållanden få en möjlighet att förena sig, inte för att ersätta den större organisationen utan för att bättre kunna fylla sin uppgift inom den. Nordens Förenade stater utgör en sådan naturlig enhet.

Samma år, 1942, kom också den socialdemokratiska riksdagsmannen Atos Wirtanens bok *Ett enat Norden — Morgondagens nödvändighet*. Han skriver i förordet att han bygger på kännedom om stämningarna inom den svenska befolkningen i Finland och inom den finska arbetarklassen. Wirtanen ansluter ganska nära till boken *Nordens förenta stater*, och han drar också slutsatsen att ett enat Norden är en historisk nödvändighet. Järvinens och Wirtanens böcker blev uppmärksammade och citerades i både Sverige och Danmark.

I det ockuperade Norge fanns inga möjligheter till offentlig debatt över huvud taget. Där låg till och med föreningen Nordens verksamhet nere 1941-1945, på grund av tyska försök att nazifiera den. I Sverige fanns emellertid många norska flyktingar, och en av dem - Carl E. Normann - gav 1944 ut boken *Nordisk fred og forsvar*, där han resonerar om framtiden. Norge var i förbund med de allierade, och enligt författaren vore det vanvetligt om inte Norge vid krigets slut försökte fortsätta det samarbetet. Ett eventuellt nordiskt samarbete måste därför gå hand i hand med samarbetet med de allierade. I Sverige var det också många som var medvetna om Norges orientering mot väst, vilket uttrycktes på detta sätt av historikern Tom Söderberg:

Normännen kommer inte att återgå till neutralitetsdogmen vare sig i dess gamla skröplighet eller i samnordisk nyordning. Det avgörande är, att Norge tillhör och kommer att tillhöra den nya västerländska folkgemenskapen, som det i sin mån blir med om att utforma. Därmed är en klar begränsning - eller rättare utvidgning - av den nordiska tanken given. Endast en sådan form av nordiskt samgående, att den kan inpassas i allmänt västerländska organisationsprinciper, kan påräkna norsk medverkan.

Skepticism och frustration

Att Norge och kanske i viss mån även Danmark orienterade sig mot väst, eftersom de väntade sin befrielse därifrån, tillhörde de allvarligaste invändningarna mot en nordisk förbundsstat. Det var också ett problem som de mest hängivna unionsförespråkarna diskuterade. Ett närliggande problem var att de nordiska staterna vände sig åt olika stormakthåll både ifråga om hotbild och eventuellt beskydd. Det uttrycktes också en tvekan över om de nordiska folken verkligen var beredda att gå ut i strid för ett annat nordiskt land. Universitetskansler Östen Undén framställde det så att om ett framtida krig skulle uppfattas stå "mellan Gud och Satan, skulle då den första kränkningen av en annan nordisk stats territorium utlösa det gemensamma försvaret? Även om någon av staterna genom sin hjälpaktion till grannen enligt egen uppfattning komme på felaktig sida i storkriget?"

En annan invändning var risken att stormakterna inte skulle godkänna en nordisk förbundsstat. Det gällde framför allt Sovjetunionen, som hade uttalat att det inte skulle tolerera några blockbildningar eftersom de kunde tänkas ha sin spets riktad mot ett speciellt håll. De som såg ett gott förhållande till Sovjet vara ett villkor för en dräglig tillvaro efter kriget, kunde bara hoppas på att Sovjet så småningom skulle inse den stabiliserande verkan en neutral nordisk förbundsstat skulle ha. Men just neutraliteten var naturligtvis en verklig stötesten. En del tänkte sig att Sveriges traditionella neutralitetspolitik även skulle bli den nordiska förbundsstatens, andra ansåg att neutraliteten hade spelat ut sin roll och att den nordiska förbundsstaten måste söka anknytning västerut.¹²

¹² Det var också på denna punkt som även ett försvarsförbund visade sig bli ogenomförbart. Förhandlingar om ett försvarsförbund mellan Sverige, Norge och Danmark pågick 1948-1949. De slutade med att Norge och Danmark anslöt sig till NATO 1949, Finland 1948 undertecknade en vänskaps- och biståndspakt med Sovjetunionen, och Sverige förblev alliansfritt.

En del av de mest entusiastiska förespråkarna för en nordisk förbundsstat var militärer, men det fanns även militära bedömare som var skeptiska, och som ansåg att ett enat Norden skulle bli mycket svårt att försvara. Frågan var också om Danmark och Norge efter kriget var villiga att ställa upp ett starkt försvar? En union eller ett försvarsförbund måste också ha ett verkligt stöd hos folket, det ansåg till exempel generallöjtnant Pontus Reuterswärd. "Är svenska folket sinnat att sända sina söner utanför landets gränser?" I förordet till boken *Skandinavism, nordism, försvarsförbund* kallar han sig själv för "en betänksam svensk röst".

Herbert Tingsten var ännu mer betänksam. Hans bok *Debatten om nordisk enhet* var det mest kritiska inlägget i debatten om en nordisk förbundsstat. Utöver ovanstående invändningar som han instämde i, hävdade han att ett enat Norden sannolikt *inte* hade avvärjt anfallen under andra världskriget. Resultatet hade snarare blivit att även Sverige ockuperats, eftersom alla de nordiska länderna hade varit så dåligt rustade. Inte heller ansåg Tingsten att en nordisk förbundsstat skulle avskräcka eventuella framtida angripare. Han uttryckte det så att "ett förbund kan öka riskerna för var och en av de nordiska staterna, även om det minskar dem för Norden som totalitet".

Tingsten försökte analysera orsakerna till att debatten om ett nordiskt enande hade blossat upp. Förutom den mest uppenbara orsaken - viljan att undvika de nordiska olyckorna i framtiden - resonerade han om hur de flesta ansåg att de nordiska staternas frihet och självständighet efter kriget var beroende av att de anglosachsiska staterna segrade. På det sättet blev Norden en symbol för förhoppningar om västerlandets och demokratins seger. I Sverige kombinerades, enligt Tingsten, denna förhoppning med en fast vilja till neutralitet.

Alla äro - sannolikt med full rätt - övertygade om att Sverige icke skall göra något för framtids tankens realiserande, som skulle medföra ett indragande i världskriget; med fullt förtroende överlämnar den svenska opinionen det väsentliga arbetet i Nordens tjänst åt de anglosachsiska stormakterna. Drömmen om Norden blir en ersättning för de handlingar, som man icke kunnat eller velat och icke kan eller vill företaga. Tanken på handling i framtiden förbindes nödvändigtvis med principen om översamhet i nuet. [...] Medan ur neutralitetssynpunkt tveklaktiga medgivanden göras åt den stat, som ockuperar Norge, uttala sig ledande politiker för ett försvarsförbund med detta land efter kriget, dvs. de lova Norge hjälp i nästa krig.

När debatten hade pågått ett tag var det en del allvarligt menande unionsförespråkare som reagerade mot att andra använde ordet "nordisk" för lättvindigt, det började skorra ihåligt. Till dessa som ansåg sig ta den nordiska frågan på allvar hörde tidningen *Nordens Frihet*. Tidigare har vi sett hur *Nordens Frihet* kom fram till slutsatsen att Sverige borde erbjuda sina nordiska grannar en union. Parallellt med tanken på en nordisk förbundsstat, betonades emellertid i tidningen att det inte var tillräckligt att bara prata om nordisk enhet. Den svenska statsledningen måste också i praktisk handling visa nordisk solidaritet. Ett frustrerat *Nordens Frihet* poängterade gång på gång under 1943 att glappet mellan retorik och praktik var alldeles för stort.

Det var främst tre saker som Sverige måste ta itu med, enligt tidningen, för att över huvud taget verka trovärdigt i sin nordiska efterkrigsplanering. För det första måste transiteringsavtalet med Tyskland avslutas, som det var nu hade Sverige tagit större hänsyn till Norges fiende än till Norge självt. För det andra måste Sverige reglera sitt förhållande till den norska exilregeringen i London. Hittills hade Sverige inte haft något diplomatiskt sändebud där, vilket var oacceptabelt enligt tidningen. För det tredje måste Sverige arbeta för att Finland skulle komma ut ur kriget mot Sovjetunionen med självständigheten i behåll. Men för att svensk diplomati skulle ha någon som helst möjlighet till framgång hos de allierade, krävdes naturligtvis att den tyska transiteringstrafiken genom Sverige upphörde. Dessa krav återkom *Nordens Frihet* till gång på gång. För att kunna bidra till för utsättningarna för en nordisk politisk gemenskap i framtiden, måste den svenska insatsen för Norden påbörjas redan under kriget. Det var ingen mening med att deklarerat solidaritet när faran väl var över. Tidningen uttryckte också en viss irritation över dem som inte menade allvar med talet om en fastare nordisk enhet utan bara "leka, hyckla eller retoriskt stoltsera med tanken".

Tidningen *Nordens Frihet* fick besviket ge upp tanken på en nordisk politisk enhet. När den i april 1944 lades om till att bli en månadstidning kan man också märka en liten kursändring. Nu definierade man sig som ett organ för Sveriges nordiska och internationella orientering, den orientering som man hoppades skulle *bli* Sveriges. Och i fortsättningen diskuterades en hel del om att Sverige efter kriget måste bli medvetet om sitt internationella ansvar. Det betydde inte att Nordens Frihet övergav sitt nordiska engagemang, men tidningen

ansåg att nordismen måste bli av ett annat slag än den tidigare hade hoppats på. Man måste börja om från början igen med praktiskt samarbete, till exempel svensk hjälp till återuppbyggnad i grannländerna. I oktober 1945 skrev *Nordens Frihet* på ledarplats: "Det är förvånande men obestridligt, att den nordiska rörelsen ännu icke trampat ur barnskorna."

Avslutning

Mitt under andra världskriget utvecklades framför allt i Sverige och Danmark idén om en nordisk förbundsstat eller union, Nordens förenta stater. Det var "den artikulerade opinionen" - författare, tidnings-skribenter och debattörer - som under några år hängav sig åt visioner och spekulationer om ett framtida politiskt enat Norden. Det är uppenbart att orsaken till debatten var det yttre trycket mot de nordiska länderna, och farhågor om att de små staternas fortsatta existens var hotad och ifrågasatt. De som förespråkade en nordisk union tänkte sig att en sådan skulle bli tillräckligt stark för att militärt kunna försvara sig mot - och helst också förebygga - framtida stormaktsangrepp. Även om ett försvarsförbund var utgångspunkten kom de flesta debattörer fram till att det i förlängningen krävde en fastare sammanslutning, en förbundsstat.

För att kort vända blicken till "det beslutande opinionsskiktet" kan vi se att tanken på framför allt ett försvarsförbund inte heller där var helt främmande. Det visar förhandlingarna 1948-49 om ett skandinaviskt försvarsförbund, förhandlingar som dock strandade. Även under kriget fanns tanken hos beslutsfattarna. Wilhelm Carlgren har i boken *Mellan Hitler och Stalin* beskrivit hur de svenska och norska regeringarna våren 1940 lovade den finska regeringen att undersöka möjligheterna för ett försvarsförbund. Det gjordes även utredningar under krigsåren, men initiativen rann snabbt ut i sanden.

Efter 1944 tycks även debatten om Nordens förenta stater ha ebbat ut. Kanske var det den näraliggande och mera realistiska efterkrigsplaneringen som gjorde sig påmind. Men vart tog då det starka nordiska engagemanget vägen? Vi borde ändå kunna tro att talet om ett nordiskt politiskt enande för många var ärligt menat.

För *Nordens Frihet* innebar den svenska regeringens inaktivitet en besvikelse, och de stora visionerna fick ge plats för den slags nordism som handlade om praktiskt samarbete. Under de sista krigsåren

vände *Nordens Frihet* också blicken alltmera utåt, mot Europa, och mot ett ökat internationellt engagemang. För en del ersattes det nordiska engagemanget så småningom av ett europeiskt. Ett exempel är Harald Wigforss som var *Nordens Frihets* redaktör. Under efterkrigstiden engagerade han sig starkt i Föreningen Europaunion. Om vi skulle följa förespråkarna för Nordens förenta stater in i efterkrigstiden, är det mycket troligt att många av dem kan återfinnas bland Europatankens förespråkare. Idag anser vi ett enat Norden vara en utopisk tanke. Ett enat Europa tedde sig under andra världskriget ännu mer utopiskt, men ibland förverkligas även de mest avlägsna utopier.

Tora Byström är doktorand i idéhistoria vid Umeå universitet. Hon arbetar med en avhandling om Samfundet Nordens Frihet under andra världskriget. Avhandlingen fokuserar på Nordens Frihets politiska ställningstaganden och den ideologiska grunden för dessa ställningstaganden.

Referenser

OTRYCKTA KÄLLOR

Kungliga Biblioteket (KB)

Samfundet Nordens Frihets arkiv

TRYCKTA KÄLLOR

Tidningar/Tidskrifter

Nordens Frihet, 1940-1945.

ÖVRIGA KÄLLOR

Ahnlund, Nils, Harrie, Ivar & Hafström, Gerhard (1943), *Nordisk horisont*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Bagge, Gösta (1943), *Nordiska synpunkter. Studenteforeningens sommarmöte. Gerslevs Idrætshøjskole den 26 augusti 1943*, Stockholm: Seelig.

Bergström, Svante (1943), "Ett nordiskt unionsförfattningsproblem", *Svensk Tidskrift*, årg. 30.

Beskow, Gunnar (1940), *Sveriges uppgift*, Stockholm: Bonnier.

Björck, Gudmund (1943), "Fem teser om Norden", *Svenskt Tidskrift*, årg. 29.

Bøgholm, K. (1940), *Den nordiske Tanke*, Köpenhamn.

Edberg, Rolf (1944), *I morgon Norden*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Ekelöf, Per Olof (1942), "Nordens politiska framtid", i Norden, *Svensk förening för nordiskt samarbete. Årsbok 1942*.

- (1944), *Realiteter och illusioner i den nordiska frågan*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Enander, Bo (1944), *Finland och det andra världskriget*, Stockholm: Bonnier.

Freden och framtiden. Våra problem efter kriget, ABF:s studiehandbok (1943), Stockholm.

Gudme, Peter de Hemmer & Nielsen, Erling (1943), *Ja til Norden*, Köpenhamn: Nyt Nordisk Forlag.

Gårdlund, Torsten (1943), "Tvisten om Nordens enhet", *Tiden*, årg. 35.

Holm, Torsten (1943), *Fredsvilja och försvarsvilja*, Stockholm: Världssamling för fred, Eklunds förlag.

- (1943), *Från krig tillfred*, Uppsala: Lindblads.

- (1943), *Norden och världen*, Uppsala: Lindblads.

Håstad, Elis m.fl. (1950), *"Gallup" och den svenska väljarkåren. Några studier om opinionsmätningar*, Stockholm: Geber.

Lancken, Rickman von der (1944), *Norden som strategisk enhet*, Stockholm: Folkförsvaret.

Lönnroth, Erik (1944), "Norden - ett perspektiv", *Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur*, årg. 1, Nr 2.

Myrdal, Alva & Gunnar (1941), *Kontakt med Amerika*, Stockholm: Bonnier.

Myrdal, Gunnar (1944), *Varning för fredsoptimism*, Stockholm: Bonnier.

Normann, Carl E. (1944), *Nordisk fred og forsvar*, Stockholm:

Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Nothin, Torsten (1943), "Nordens framtid", i *Två föredrag om väpnad neutralitet*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Nordisk Forbundsforfatning: Nordisk Orientering (1943), serie: Det frie Nord; Hefte III.

Oljelund, Stefan (1944), *Arbetarrörelse i Norden*, Stockholm:

Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Petander, Karl, Kleen, Willy & Örne, Anders (1942), *Nordens förenta stater*, Stockholm: Natur och kultur.

Petander, Karl (1943), *Nordens väg och den europeiska sjukan*, Stockholm: Natur och kultur.

Reuterswärd, Pontus (1943), *Skandinavism, Nordism, försvarsförbund*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Røster fra Norden II. Ved Generalløjtmant Erik With, udsendt af "Det frie Nord" til Foreningens Lokalafdelinger (1943).

Sandler, Rickard (1943), *Nordens sak är vår*, Stockholm: Tiden.

Sköld, Per Edvin (1943), "Sverige och Norden", i *Två föredrag om väpnad neutralitet*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Sundberg, Halvar G.F. (1941), *Den nordiska frågan*, Stockholm: Fahlcrantz & Gumælius.

Söderberg, Tom (1941), *I stället för världsplan - det möjliga*, Stockholm: Bonnier.

- (1943), *Nordiska utsikter sommaren 1943*, Stockholm: Bonnier.

Söderhjelm, Henning (1944), *Finland och Norden: En översikt*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Tingsten, Herbert (1943), *Debatten om nordisk enhet*, Stockholm: Föreningen Norden, KF:s bokförlag.

Undén, Östen (1943), "Efter kriget - några framtidsproblem", i *Svensk ordning och nyordning. En orientering*. Stockholm; Natur och kultuy

Weibull, Curt (1941), *Enhetstanken i Norden*, Stockholm: Vepe.

Wigforss, Harald (1944), *Vår plats i fredens värld*, Stockholm: Bonnier.

Wirtanen, Atos (1942), *Ett enat Norden - Morgondagens nödvändighet*, Stockholm: Natur och kultur.

Zilliacus, Laurin (1942), *Vi vill inte kvävas/av Erkki Järvinen*, Stockholm: Bonnier.

Litteratur

- Andersson, Jan A. (1991), *Idé & verklighet. Föreningarna Norden genom 70 år*, Stockholm: Föreningen Norden.
- (1994), *Nordiskt samarbete. Aktörer, idéer och organisering 1919-1953*, Lund: Statsvetenskapliga institutionen, univ.
- Blidberg, Kersti (1995), "Har neutralitetspolitiken spelat ut sin roll? Säkerhetspolitiska aspekter på nordisk efterkrigsplanering", i *Horisonten klarnar. 1945 - krigsslut*, red. Bo Huldt och Klaus-Rickard Böhme, Stockholm: Probus.
- Carlgren, Wilhelm M. (1992), "Norsk-brittisk-svenska meningsutbyten 1942 om Norden efter kriget", i *Vindkantring. 1942 -politisk kursändring*, red. Bo Hugemark, Stockholm: Probus.
- (1981), *Mellan Hitler och Stalin. Förslag och försök till försvars- och utrikespolitisk samverkan mellan Sverige och Finland under krigsåren*, Stockholm: Militärhistoriska förlaget.
- Gustafsson, Harald (1997), *Nordens historia. En europeisk region under 1200 år*, Lund: Studentlitteratur. Hansen, Svein Olav (1994), *Drømmen om Norden. Den norske foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994*, Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Harrel, V. O. & With, Erik (1954), *Generalløjtnant Erik With og "Det frie Nord"*.
- Hemstad, Ruth (2004), "Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet", i *Det nya Norden efter Napoleon*, red. Max Engman & Åke Sandström, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hovbakke Sørensen, Lars (1996), "Norden som idé og praksis. Den danske Foreningen Nordens rolle som politisk-ideologisk pressionsgruppe 1940-60", *Historie*, 1996: 1.
- (2004), *Slagsbrødre eller broderfolk. Nordens historie gennem 1300 år*, København : Aschehoug.
- Johansson, Alf (1973), *Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939-1940*, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Sørensen Øystein & Stråth, Bo, (1997), "Introduction. The Cultural Construction of Norden", i *The Cultural Contruction of Norden*, red. Øystein Sørensen & Bo Stråth, Oslo: Scandinavian University Press.